

Τα προδρομικά της Γαλλικής Επιστημονικής Αποστολής του Μοριά

Γιώργος Τόλιας

Η εργασία αυτή αφιερώνεται
στη μνήμη του Αριστοτέλη Σταυρόπουλου

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΜΟΡΙΑ αποτελεί το τελικό όριο του συνόλου των εκδηλώσεων που υπονοούνται και καλύπτονται από τον γενικό όρο “Περιηγητισμός στην Ελλάδα”. Πράγματι, αφ’ ης στιγμής ιδρύεται το Ελληνικό Κράτος, διαμορφώνονται τελικά οι απαραίτητοι όροι ώστε να προσδιορισθούν και να διατυπωθούν τα στοιχεία, όσα συνθέτουν την εθνική φυσιογνωμία, ενώ συγχρόνως συγκροτούνται και οι επίσημοι εκείνοι φορείς οι οποίοι ασχολούνται με τη μελέτη και την τεκμηρίωση των ποικίλων γνωστικών δεδομένων, τόσο των γεωγραφικών ή ιστορικών όσο και των ανθρωπίνων ή κοινωνικών. Ο Περιηγητισμός εγκαταλείπει σταδιακά τον χώρο της ιστορίας και εκτοπίζεται στον χώρο της λογοτεχνίας. Εντούτοις, θα χρειασθεί να διανυθεί ένα σημαντικό χρονικό διάστημα ώστε να δρομολογηθούν και να καρποφορήσουν οι διαδικασίες της ουσιώδους αυτής χειραφέτησης.

Πράγματι η ύπαρξη ενός πρώτου, έστω στοιχειώδους, κρατικού ελληνικού μηχανισμού, επέτρεψε στη Γαλλική Αποστολή να αναπτύξει τις ποικίλες επιστημονικές της δραστηριότητες. Εξάλλου, ένας από τους σκοπούς της Αποστολής ήταν και η προικοδότηση του αρτισύστατου ελληνικού κράτους με τα απαραίτητα γνωστικά δεδομένα ώστε να γίνει εφικτή η εξάσκηση οποιασδήποτε στρατηγικής διαχείρισης.

Το έργο της Επιστημονικής Αποστολής, αποτελεί αναμφισβήτητα την πρώτη ουσιώδη, ολοκληρωμένη και σφαιρική απάντηση σε ένα πλήθος από καίρια γνωστικά ερωτήματα σχετικά με τη γεωγραφία, τη φυσική ιστορία και την αρχαιολογία της Πελοποννήσου καθώς επίσης και με την κοινωνία και τον νεότερο πολιτισμό της. Η ανανέωση που προέκυψε από αυτές τις απαντήσεις είναι γνωστή σε γενικές γραμμές και οι εργασίες του Συμποσίου θα εμβαθύνουν και θα πλουτίσουν τον σχετικό προβληματισμό. Σκοπός αυτής της σύντομης, εισαγωγικής ανακοίνωσης είναι να υπενθυμίσει τις συνθήκες και τους όρους κάτω από τους οποίους

τέθηκαν από τη δυτική διανόηση τα πρωταρχικά ερωτήματα, με την πεποίθηση ότι μια τέτοια τοποθέτηση θα φωτίσει την αφετηρία και τη δυναμική του συνόλου των αναλύσεων και παρατηρήσεων που απαρτίζουν τις ποικιλες εκδόσεις της Γαλλικής Επιστημονικής Αποστολής του Μοριά.

Οι επιστημονικές προσεγγίσεις της Ελλάδας μοιάζουν να γεννιούνται περί τα τέλη του 17ου αιώνα, οπότε παρατηρούμε μια πρώτη σημαντική πύκνωση περιηγήσεων ειδικευμένων λογίων στον ελληνικό χώρο. Το νέο επιστημονικό πνεύμα που χαρακτηρίζει την ύστερη φάση του ανθρωπισμού είναι αυτό που θα εμπνεύσει τις παλαιότερες μεθοδικές περιηγητικές αφηγήσεις για τον ελληνικό χώρο. Οι λόγιοι περιηγητές αυτής της πρώιμης, για την επιστημονική σκέψη, περιόδου προέρχονται από χώρες όπου οι συναθροίσεις των λογίων θεσμοθετούνται σε σχήματα ακαδημαϊκά ενώ παράλληλα εκδίδονται έγκυρα λόγια περιοδικά συγγράμματα, πράγμα που επιτρέπει την ανταλλαγή απόφεων και την κριτική επεξεργασία. Εκτός από τα συγκεκριμένα πλέον γνωστικά αιτήματα των δυτικών ακαδημαϊκών κύκλων, οι αιτίες της ανανέωσης πρέπει να αναζητηθούν και στην ασφάλεια που παρείχε η πρόσκαιρη επανάκτηση των νοτίων ελληνικών περιοχών από τους Βενετούς, καθώς και στον ενθουσιασμό που ενέπνευσε στους ανθρώπους των γραμμάτων η προς ανατολάς δυναμική προώθηση της Δύσης¹.

Μία πλειάδα περιηγητών με σημαντικότερους ανάμεσά τους τους Spon και Wheller, τον Tournefort ή ακόμη και τον Guilletiere με τη φανταστική του περιήγηση, συνέθεσαν αναλυτικές περιγραφές των ελληνικών περιοχών, δύσο η εποχή επέτρεπε πληρόστερες, τόσο από ιστορικής όσο και από κοινωνιολογικής πλευράς. Η “ελληνική αυτή vulgate” συγκέντρωσε ένα πλήθος θετικών πληροφοριών για τον ελληνικό χώρο, πράγμα που επέτρεψε στον Numa Broc να πει ότι οι σύγχρονοι του Λουδοβίκου του XIV, γνώριζαν την Ανατολική Μεσόγειο καλύτερα από όσο ορισμένες περιοχές της Γαλλίας².

Από το ανανεωμένο ανθρωπιστικό κλίμα προέρχεται ο Λυονέζος ιατρός και αρχαιόφιλος Jacob Spon, ο οποίος ταξίδεψε στην Ελλάδα στα 1676 συντροφιά με τον Βρετανό ευπατρίδη George Wheller. Παρά το γεγονός ότι κύριο ενδιαφέρον του παραμένουν οι ελληνικές αρχαιότητες, ο Spon παρατηρεί εξίσου τη φυσική ιστορία, τη γλώσσα και τη σύγχρονη κοινωνική ζωή της Ελλάδας. Επιστρέφει στη Γαλλία συναποκομίζοντας δύο χιλιάδες επιγραφές, εκατόν πενήντα χειρόγραφα και περισσότερα από εξακόσια νομίσματα. Ο σημαντικότερος όμως καρπός του ταξιδιού του παραμένει η συγγραφή τεσσάρων τεχμηριωμένων εκδόσεων, οι ο-

ΤΑ ΠΡΟΔΡΟΜΙΚΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

ποίες πλην των πολλών άλλων αρετών τους εισάγουν τη μεθοδική χριτική στην ταξιδιωτική φιλολογία³.

Τον Spon και τον Wheller δεν θα αργήσουν να ακολουθήσουν άλλοι, των οποίων τα ενδιαφέροντα περιστρέφονται χυρίως γύρω από την πληρέστερη γνώση της αρχαιότητας και τον εμπλουτισμό των αρχαιολογικών συλλογών. Η πρόοδος όμως της τεχμηριωμένης γνώσης της ελληνικής πραγματικότητας θα συντελεσθεί με την περιήγηση του Joseph Pitton de Tournefort, καθηγητή βοτανικής στον Jardin des Plantes του Παρισιού, και πρώτο Γάλλο λόγιο, βασιλικό απεσταλμένο στην ελληνική ανατολή⁴.

Το ταξίδι του Tournefort θα αποτελέσει σταθμό με τον δίσημο χαρακτήρα του: ανθρωπιστική πανοραμική θεώρηση του αρχαίου πολιτισμού και σύνθετη επιστημονική προσέγγιση ενός ζώντος κόσμου, θα σταθεί το σημείο αναφοράς των περιηγητών στην Ελλάδα καθ' όλη τη διάρκεια του αιώνα.

Η επανάκτηση των ελληνικών εδαφών από τους Οθωμανούς και η στροφή του δυτικού ενδιαφέροντος προς τον Νέο Κόσμο, είχε ως αποτέλεσμα μια ύφεση του περιηγητικού ρεύματος προς την Ελλάδα. Έως το τελευταίο τρίτο του 18ου αιώνα, η κίνηση θα περιορισθεί στις επισκέψεις και επιδρομές αρχαιοφίλων ή αρχαιοθήρων⁵. Ένας σύντομος εποπτικός έλεγχος των πρακτικών της Académie des Inscriptions et Belles Lettres, της Académie des Sciences ή του λόγιου τύπου της εποχής αρκεί για να καταδείξει πόσο ισχνό παραμένει το ενδιαφέρον για τις ελληνικές πραγματικότητες.

Πράγματι, από τη δεύτερη δεκαετία του αιώνα και μετά, το ταξίδι στην Ελλάδα πραγματοποιείται κάτω από διαφορετικούς όρους. Ο Colbert, επιθυμώντας να πλουτίσει τις βασιλικές συλλογές, οργανώνει συστηματικά το κυνήγι του θησαυρού στην Ελλάδα, πράγμα που θα συνεχίσουν τόσο οι διάδοχοί του επισημοποιώντας την ιδιωτική αρχαιολογική δραστηριότητα των Γάλλων πρέσβεων στην Κωνσταντινούπολη, Nointel και Ferriol. Το κυνήγι προετοιμάζεται στις ακαδημίες και τις αρχαιόφιλες εταιρείες, ενώ οι αποστολές ανατίθενται σε σημαίνοντες λόγιους, όπως ο Lucas, ο Sevin ή ο Fourmont. Την ώρα που ο Liné και ο Buffon θέτουν τις βάσεις της ταξινόμησης των ζώντων οργανισμών, τα νέα αρχαιολογικά ευρήματα, μαζί με τα παλαιότερα, θα ταξινομηθούν σε οργανικές ενότητες από τον Caylus, τον Montfaucon ή τον Winckelmann. Σταδιακά η μελέτη της αρχαιότητας διαμορφώνεται σε αυτόνομη επιστήμη και τείνει να ορίσει το δικό της πεδίο και τις δικές της μεθόδους⁶.

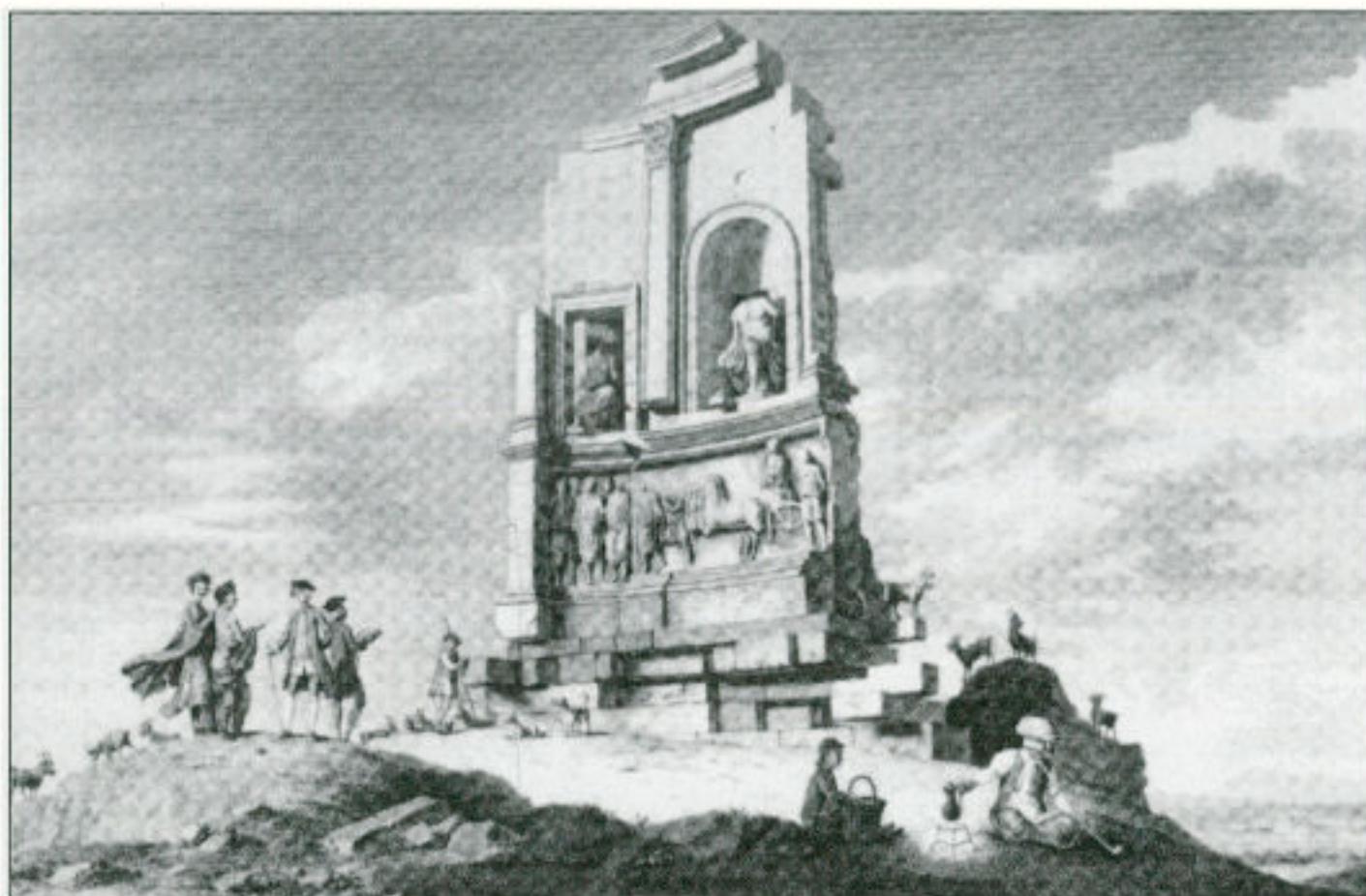
Η αρχαιόφιλη εταιρεία των Ερασιτεχνών, των Dilettanti⁷, ενθάρρυνε ουσιαστικά τις έρευνες των Βρετανών αρχαιολόγων στην Ελλάδα. Στα 1751 και 1752, η εταιρεία ενίσχυσε με το χύρος της και εξέδωσε τα πορίσματα των εργασιών δύο νέων αρχιτεκτόνων στην Αθήνα, των J. Stuart και N. Revett⁸, οι οποίοι, παρά τις δυσκολίες, προέβησαν σε ακριβείς μετρήσεις και απεικονίσεις των μνημείων της Ακρόπολης. Στην αφήγησή τους δεν λείπουν οι παρακάμψεις σε θέματα μη αρχαιολογικά, ωστόσο η αξία του έργου τους έγκειται στο γεγονός ότι τα αθηναϊκά μνημεία μελετήθηκαν και αποτυπώθηκαν για πρώτη φορά μεθοδικά και εξαντλητικά.

Οι Dilettanti διοργάνωσαν αρχετές περιηγήσεις στην Ελλάδα. Το σημαντικό για τις ομηρικές σπουδές ταξίδι του R. Wood, στα 1750, πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια μιας αποστολής των Ερασιτεχνών⁹. Η σημαντικότερη όμως αποστολή της Εταιρείας, είναι αναμφισβήτητα εκείνη των Chandler, Pars και Revett στα 1764-66. Η περιηγητική αφήγηση, γραμμένη από τον Chandler, αποτελεί μία συστηματική μελέτη των μνημείων του ελληνικού χώρου. Μεταξύ των "μνημείων" αυτών σημαντική θέση κατέχουν οι νεότεροι Έλληνες, από τη μελέτη των οποίων οι αρχαιόφιλοι περιηγητές θεωρούν ότι αποκτούν πρόσβαση σε μια απτή επιβίωση της αρχαιότητας¹⁰. Πράγματι η περιηγητική αφήγηση του Chandler, θα δώσει μια πλήρη και εναργή εικόνα της Ελλάδας και των μνημείων της, ενώ θα εισαγάγει τη συγχριτική και κριτική μέθοδο παράλληλης μελέτης του αρχαίου και του νεότερου ελληνικού πολιτισμού.

Ένα πιο συγκροτημένο, διαρκέστερο και συστηματικότερο ενδιαφέρον για τη σύγχρονη Ελλάδα χαρακτηρίζει τις εργασίες των κύκλων των Γάλλων ελληνιστών και των ελληνιζόντων λογίων του τελευταίου τέταρτου του 18ου αιώνα. Οι ειδικευμένοι αυτοί διανοούμενοι, σε άμεση ή έμεση σχέση με την Académie des Inscriptions και αργότερα με το Institut de France, έθεσαν τις βάσεις της επιστημονικής προσέγγισης των νεότερων ελληνικών πραγματικοτήτων, στάση η οποία εκδηλώνεται παράλληλα με τη δυναμική επανεμφάνιση της νεότερης Ελλάδας στη διεθνή σκηνή.

Το φαινόμενο αυτό είναι πολυδιάστατο. Είναι το προϊόν ενός συστήματος αμοιβαίων εξαρτήσεων και αλληλοσυμπληρουμένων παραμέτρων, μία αργή αποκρυστάλλωση νοητικών, κοινωνικών, πολιτικών και μορφωτικών επεξεργασιών που επιτελέσθησαν ένθεν και ένθεν.

Η τελική αφύπνιση των Ελλήνων κατά τους ρωσοτουρκικούς πολέμους, η διοικητική διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, καθώς και η

1. Οι J. Stuart, N. Revett, G. Dawking και R. Wood στην Αθήνα τον Μάιο του 1751

πολιτική της εξάπλωσης και της προστασίας, την οποία κατάφερνε να συντηρεί η Γαλλία στην καθ' ημάς Ανατολή, συνθέτουν αναμφισβήτητα μία από τις διόδους που οδηγούσαν προς την Ελλάδα. Συγχρόνως το κίνημα της επιστροφής στο Αρχαίο, ο ύστερος κλασικισμός, το αρκαδικό πνεύμα που χαρακτηρίζει τις τέχνες και τα γράμματα της εποχής, επαναδραστηριοποιούν τις κλασικές αξίες και ιδέες. Το Φιλολογικό Ταξίδι του Guys στην Ελλάδα και περισσότερο το Ταξίδι του Νέου Ανάχαρση του abbé Barthélemy, απολογισμός και μανιφέστο του αρχαιζοντος εγκυκλοπαιδικού ρεύματος, θα εμφυγώσουν ένα σημαντικό κίνημα αρχαιοφίλων, ελληνιστών καλλιτεχνών και ειδικευμένων λογίων οι οποίοι θα μελετήσουν για πρώτη φορά συλλογικά και μεθοδικά τον αρχαίο και τον νεότερο ελληνικό πολιτισμό¹¹.

Αξίζει να καθυστερήσουμε λίγο στις ειδικές ζητήσεις των κύκλων αυτών, προκειμένου να δηλωθεί το περιβάλλον και οι συσχετισμοί που εξέθρεψαν την επιστημονική στροφή του λόγιου δυτικού ενδιαφέροντος για την Ελλάδα.

Στα τέλη του 18ου αιώνα ο γαλλικός ελληνισμός μοιάζει να υπερβαίνει τα συμβατικά έως τότε όρια του φιλολογικού κλασικισμού και να επιχειρεί μία αντικειμενικότερη και ιστορική προσέγγιση του πολιτισμού

2. J.D. Barbié du Bocage, Χάρτης της Ελλάδας και των αποικιών της, χαλκογραφία 820

580 χλ., Παρίσι, 1811, για τον “άτλαντα” του ταξιδιού του Νέου Ανάχαρση στην Ελλάδα

της Ελλάδας, ενώ ταυτόχρονα εκδηλώνεται και η διάθεση κατανόησης των ανθρωπίνων διαστάσεών του. Το γνωστικό πεδίο του ελληνισμού ευρύνεται και τείνει να καλύψει το σύνολο της ελληνικής ιστορίας και παιδείας, θεωρώντας τις νεότερες εκφράσεις ως ζώντα ερείπια που συμπληρώνουν τα αρχαία. Μία συγκριτική και κριτική μέθοδος αναπτύσσεται παράλληλη με την πρώτη κριτική και συγκριτική αξιοποίηση των σχολίων β' των χειρογράφων, η οποία, στη διάθεσή της να αποκτήσει εναργέστερη εικόνα της αρχαιότητας, μελετούσε και αξιοποιούσε τη συνεισφορά της “παρακμής”, βυζαντινής ή υστεροβυζαντινής.

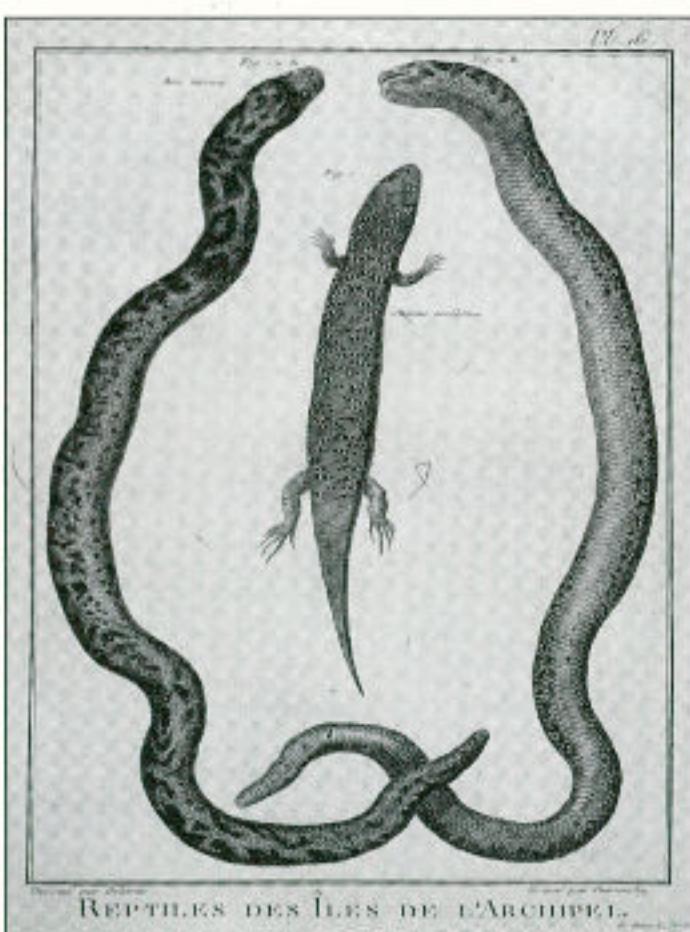
Ο κριτικός και συγκριτικός ελληνισμός του τέλους του 18ου αιώνα και των αρχών του 19ου, θα μπορούσε να συνοφισθεί επιγραμματικά ως η μελέτη της δυναμικής του ελληνικού πολιτισμού, αρχαίου, μεσαιωνικού και νεότερου. Η κριτική και συγκριτική μέθοδός του, επέτρεπε την ταυτόχρονη πρόσβαση στα διαδοχικά στρώματα του πολιτισμού στην Ελλάδα. Η νέα αυτή ανανεωμένη και ανανεωτική στάση, προσέφερε έναν κοινό ορίζοντα σε λόγιους και ειδικούς, προερχόμενους από διαφορετικούς γνωστικούς κλάδους. Γεωγράφοι, φιλόλογοι, γλωσσολόγοι, αρχαιολόγοι, φιλόσοφοι και πολιτικοί αναλυτές οδηγούνται προς μια πρώτη συστηματική επαφή με τις ελληνικές πραγματικότητες. Μελετούν τη νεότερη γλώσσα και φιλολογική παραγωγή, ενδιαφέρονται για τους διοικητικούς και οικονομικούς μηχανισμούς της νεότερης ελληνικής κοινωνίας, μελετούν το φυσικό περιβάλλον και σφυγμομετρούν το ελληνικό κοινωνικό σώμα προκειμένου να εντοπίσουν τα ίχνη της “αναγέννησης”¹².

Το ενδιαφέρον αυτό έχει ήδη παρατηρηθεί από τη σύγχρονη ελληνική ιστοριογραφία και έχει χαρακτηρισθεί ως “πρώιμος λόγιος φιλελληνισμός”. Ο όρος αυτός είναι μάλλον ατυχής. Απορρέει από τον υπολογισμό του εθνικού οφέλους που προέκυψε από το δυτικό ενδιαφέρον κατά την τόσο κρίσιμη προεπαναστατική περίοδο και περιορίζεται στις εργασίες όσων κατέληξαν σε θετικά συμπεράσματα για τον νεότερο ελληνισμό. Εντούτοις το έργο όσων, μέσα από το κοινό κριτικό και συγκριτικό σύστημα προσέγγισης, κατέληξαν σε αρνητικά συμπεράσματα, είναι συνήθως συστηματικότερο, επειδή με την επιχειρηματολογία τους επιχειρούν να καταρρίψουν θέσεις φορτισμένες από συναισθήματα και μία κλασικιστική παράδοση 200 χρόνων. Οι μελέτες του Cornelius de Pauw, αλλά κυρίως οι μελέτες του Bartholdy, του Annse de Villoison ή του Malte-Brun, είναι κατά πολύ μεθοδικότερες από εκείνες του Guys, του Savary ή των Stephanopoli.

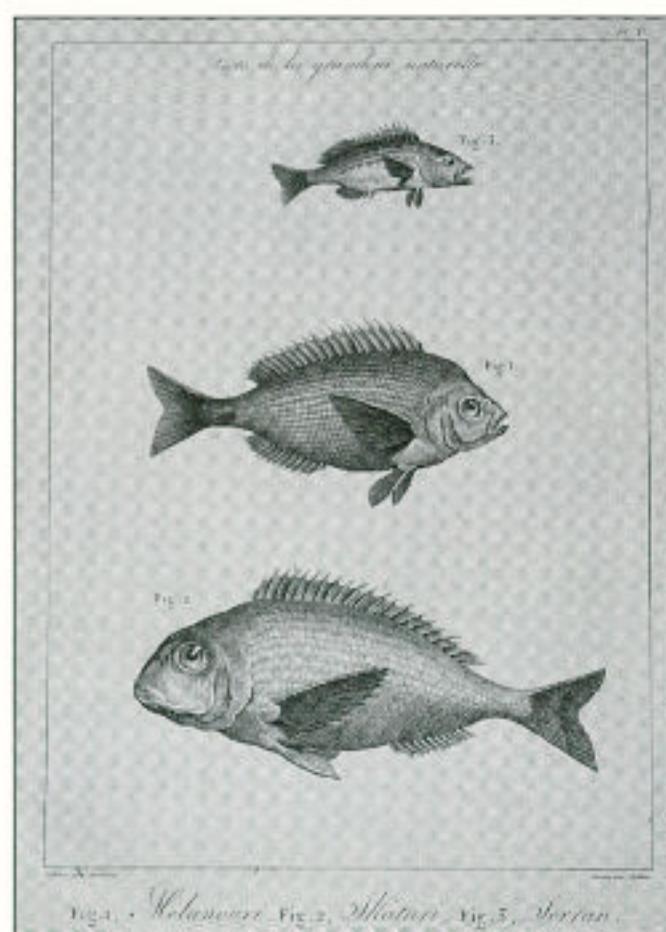
ΤΑ ΠΡΟΔΡΟΜΙΚΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Το έργο του συγχριτικού και κριτικού ελληνισμού είναι σημαντικό από πολλές πλευρές. Τα περιορισμένα χρονικά πλαισια αυτής της ανακοίνωσης δεν επιτρέπουν να επεκταθούμε στην παρουσίαση όλου του εύρους της πρώτης και μεγάλης αυτής στροφής προς τη θετική και συστηματική μελέτη και κατανόηση της Ελλάδας. Θα περιορισθώ έτσι στους τομείς που παρουσιάζουν κάποια συνάφεια με το έργο της Γαλλικής Επιστημονικής Εκστρατείας του Μοριά.

Πρώτα έρχονται οι επιστήμες του χώρου, οι επιστήμες της Φύσης. Το συγχριτικό πεδίο στις επιστήμες αυτές ήταν γονιμότατο, δεδομένου ότι οι παρατηρήσεις των αρχαίων αφορούσαν κατά κύριο λόγο στον ελληνικό κόσμο. Στα ίχνη του Tournefort αλλά και του Στρόβωνα ή του Πλίνιου, ταξιδεψαν κατά την τελευταία δεκαετία του 18ου αιώνα οι φυσιοδίφες Spalanzani και Sibthorp, ο οποίος, καταπονημένος από τις κακουγίες του ταξιδιού, απεβίωσε λίγους μήνες μετά την επιστροφή του, πριν ολοκληρωθεί η μνημειώδης έκδοση της *Flora Graeca*¹³. Ωστόσο, τόσο ο Spalanzani, όσο και ο Sibthorp, μολονότι συνοδεύονται από άλλους τεχνικούς ή επιστήμονες, δεν αποτελούν καθεαυτό επιστημονικές αποστολές. Αντιθέτως κατά τα τέλη του 18ου αιώνα η γαλλική πλευρά οργάνωσε δύο επίσημες

3. G.A. Olivier, Ερπετά των νησιών του Αρχιπελάγους, περ. 1799

4. Sonnini de Manoncourt, Μελανούρι, σκαθάρι και χάνος, περ. 1784

επιστημονικές αποστολές στην ανατολική Μεσόγειο, αυτήν του Sonnini de Manoncourt και εκείνη των Olivier και Bruguière.

Ο πρώτος ταξίδεψε στα 1779 κατ' εντολή του Λουδοβίκου του 16ου και με τη συγκατάθεση των Οθωμανικών Αρχών, μέσα στα πλαίσια της αποστολής του Baron de Tott στην Τουρκία. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι τη στρατιωτική αποστολή του Tott, πλαισίωναν εκτός από τον φυσιοδίφη Sonnini de Manoncourt, ο ανατολιστής Venture de Paradis και ο γεωμέτρης Ame de la Laune.

Ο Sonnini, μαθητής του Buffon και εκδότης του έργου του, μας άφησε μια σημαντική περιηγητική αφήγηση για την Αίγυπτο που κυκλοφόρησε στα 1799 καθώς και μια δεύτερη αφήγηση για την Ελλάδα, η οποία δημοσιεύθηκε στα 1801¹⁴. Η Ελληνική σύνθεσή του, πρόχειρη συγγραφή εμπνευσμένη από την εκδοτική επιτυχία της αιγυπτιακής αφήγησης, δεν στερείται ολότελα αρετών. Τα τμήματα της σύνθεσης που αφορούν στη φυσική ιστορία και στην κοινωνική ανθρωπολογία των ελληνικών νησιών που επισκέφθηκε, παραμένουν από τις σοβαρότερες έως τότε προσεγγίσεις.

Κατά πολύ σημαντικότερη στάθηκε η περιήγηση των φυσιοδιφών και ιατρών του Πανεπιστημίου του Montpellier, G.A.Olivier και J.G.Bruguière, επιφορτισμένων με διπλωματική και επιστημονική αποστολή από τον Γ'πουργό Roland και από την Comité de Salut Public. Οι δύο περιηγητές βάδισαν, σύμφωνα με τις υποδείξεις, "στα ίχνη του Tournefort", από τα 1793 έως τα 1798, ερευνώντας την πολιτική, οικονομική και φυσική ιστορία, την αρχαία και τη σύγχρονη γεωγραφία, τη γεωπονική αλλά και τα ήθη, έθιμα και θεσμούς των περιοχών που διέτρεξαν.

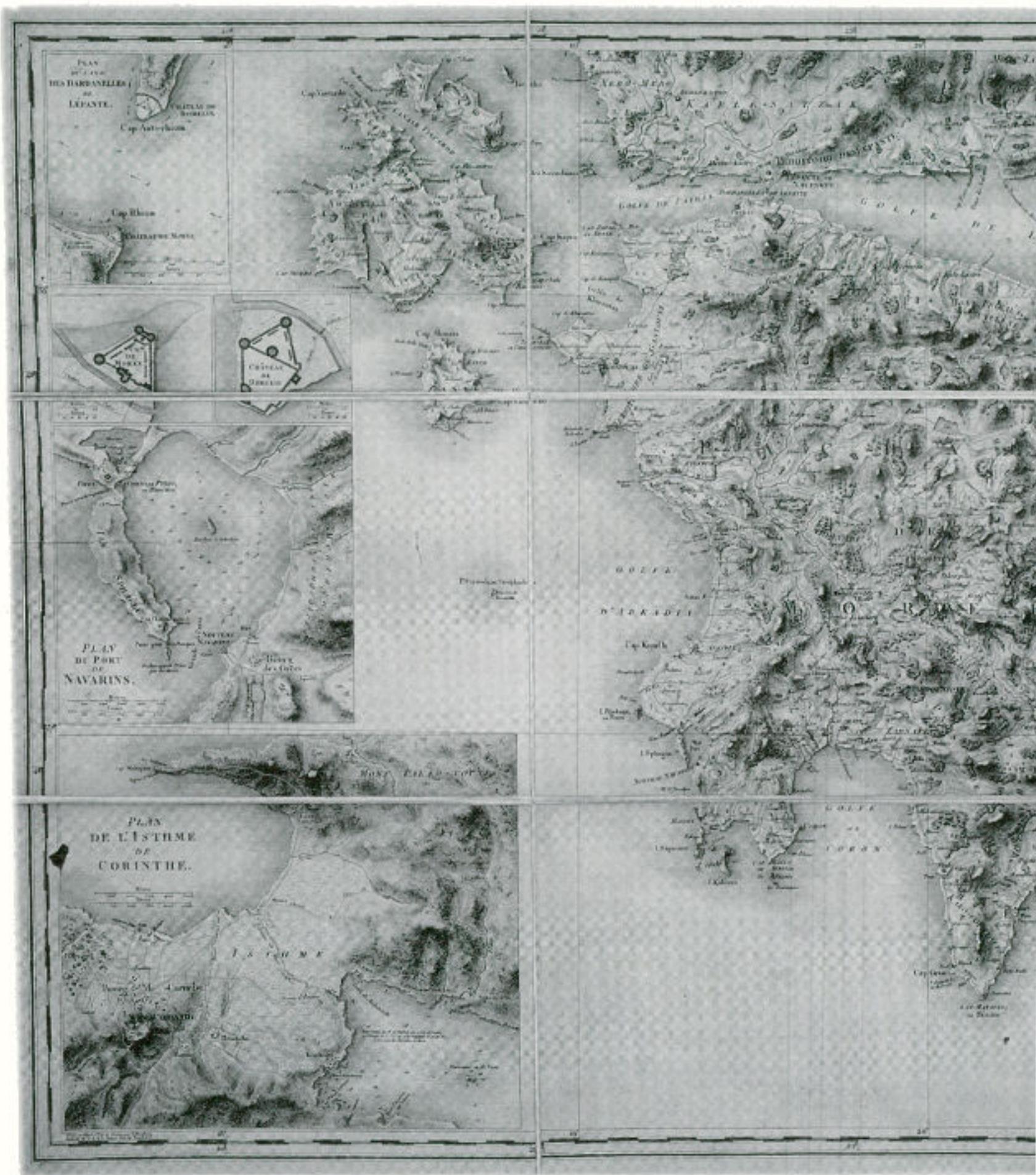
Τα πορίσματα της περιήγησεώς τους συνετάχθησαν από τον Olivier¹⁵, αφού ο Bruguière πέθανε από τις κακουχίες κατά την επιστροφή στην Ανκόνα, στα 1798. Το έργο δημοσιεύθηκε σε 5 τόμους από τα 1801 έως τα 1807 και αποτελεί ένα σημαντικότατο βήμα στη θετική, αναλυτική γνώση της καθ'ημάς Ανατολής. Αναμφισβήτητα το σημαντικότερο μέρος της αφήγησης παραμένει εκείνο που πραγματεύεται τη σχεδόν έως τότε άγνωστη τοπογραφία της Περσίας, ωστόσο ο Olivier είναι ανάμεσα στους πρώτους που μελέτησαν και ενδιαφέρθηκαν για τις ελληνικές περιοχές γι' αυτό που πραγματικά ήταν και όχι για ό,τι υπήρξαν 20 αιώνες νωρίτερα. Τα χιλιάδες δείγματα ορυκτών, φυτών, εντόμων και μαλακίων που έφερε επιστρέφοντας, καθώς και οι καίριες παρατηρήσεις του για τους λειτουργικούς μηχανισμούς της νεότερης ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας, τον καθιστούν πραγματικό πρωτοπόρο του επιστημονικού περιηγητισμού στην Ελλάδα.

ΤΑ ΠΡΟΔΡΟΜΙΚΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Η εξέλιξη της γνώσης του ελληνικού χώρου ακολουθεί, αναγκαστικά θα έλεγε κανείς, παράλληλη πορεία με τις εξελίξεις της γεωγραφικής επιστήμης. Η μαθηματική χαρτογραφία των ελληνικών περιοχών δεν αμελήθηκε παντελώς. Πολυάριθμες τοπογραφικές εργασίες μικρής πάντοτε κλίμακας χαρακτηρίζουν το έργο των Βενετών μηχανικών της δεύτερης ενετικής κυριαρχίας της Πελοποννήσου. Τόσο οι χάρτες του Coronelli, όσο κι εκείνοι του Pacifico και Alberghetti, ή ακόμη το σημαντικό και εν πολλοίσι ανέκδoto τοπογραφικό υλικό που βρίσκεται εναποθημένο στα βενετικά αρχεία, δείχνουν το πόσο δραστήριοι στάθηκαν οι αξιωματικοί του ενετικού στρατού στην Κρήτη και στην Πελοπόννησο κατά τον 17ο αιώνα. Αξίζει να αναφερθεί εδώ το μνημειώδες πρόπλασμα του Ισθμού της Κορίνθου, επιφανείας 5 τ.μ. που λαφυραγωγήθηκε από τους δημοκρατικούς Γάλλους στα 1798 και το οποίο βρίσκεται ακόμη στο Παρίσι.

Οι τοπογραφικές αυτές εργασίες δεν αποδεσμεύονται από τη λόγια εργαστηριακή παράδοση. Η Χαρτογραφική Μεταρρύθμιση του τέλους του 17ου αιώνα θα αργήσει να φέρει καρπούς στον ελληνικό χώρο. Τόσο οι προβηγγιανοί χάρτες, όσο και η γαλλική Ύδρογραφική Υπηρεσία, εφαρμόζουν από τις αρχές του αιώνα τις νέες μαθηματικές μεθόδους χαρτογράφησης και δίνουν αρκετές υδρογραφικές αποτυπώσεις ελληνικών ακτών. Στα 1771 η έκδοση της *Description du Golfe de Venise et de la Morée* του J.N. Bellin, υπεύθυνου της υδρογραφικής υπηρεσίας, θα συγκεντρώσει όλα τα έως τότε πορίσματα των ναυτικών μετρήσεων στην περιοχή. Στην έκδοση αυτή οι 23 από τους 49 χάρτες είναι αφιερωμένοι στον ελληνικό χώρο και καλύπτουν περιοχές από την Κέρκυρα έως και τον Αργολικό κόλπο. Ωστόσο, παρ' όλη τη νεωτερίζουσα μαθηματική εμφάνιση αυτών των αποτυπώσεων, τα καθεαυτό θετικά στοιχεία είναι ελάχιστα έως ανύπαρκτα. Οι χάρτες αυτοί βασίστηκαν ως επί το πλείστον στους υπολογισμούς των Ενετών του 17ου αιώνα καθώς και σε εμπειρικές αποτυπώσεις ναυτικών. Ο ίδιος ο Bellin, στο αντίστοιχο υπόμνημα, δηλώνει ότι για τις περιοχές αυτές τα θετικά στοιχεία είναι ανύπαρκτα. Εξάλλου η παράθεση οικονομικών και ιστορικών πληροφοριών μέσα στους χάρτες, δηλώνει την εξάρτηση του όλου έργου από τις λόγιες πηγές του.

Μετά τις μετρήσεις των Βενετών τεχνικών της δεύτερης βενετοχρατίας οργανώθηκε στα 1776 σημαντική γαλλική υδρογραφική αποστολή στην Ανατολική Μεσόγειο υπό τον μαρκήσιο J.B. de Chabert, τα πορίσματα της οποίας δημοσιεύθηκαν στα 1797¹⁸. Εντούτοις η ιστορική γεωγραφία και συγκριτική γεωγραφία, δηλαδή η παράλληλη μελέτη της αρχαίας και της νέας γεωγραφίας, αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό της λό-

5. J.D. Barbié du Bocage, Χάρτης της Πελοποννήσου,

CARTE
DE LA MORÉE
DRESSEE ET GRÉVÉE
AU DÉPÔT G^e DE LA GUERRE
Par Ordre
DU GOUVERNEMENT
en 1807

Publiée à Paris en 1814

REMARQUE

Sur la construction de la Carte
de la Morée

Le MARSHAL DE BRUILLON, Géographe du Régiment des Infanteries Régulières de l'Armée de terre, a dressé la carte de la Morée, dans l'intervalle de deux ans, et l'a dédiée au RÉGIMENT DES INFANTERIES RÉGULIÈRES DE L'ARMÉE DE TERRE, par le commandant en chef de l'Armée de terre, Mme le MARSHAL DE BRUILLON, à la demande de Mme le CHAMBRELLAN, ministre de la Guerre, pour servir de base à l'ordre de bataille de la Morée.

Le MARSHAL DE BRUILLON a dressé la carte de la Morée, dans l'intervalle de deux ans, et l'a dédiée au RÉGIMENT DES INFANTERIES RÉGULIÈRES DE L'ARMÉE DE TERRE, par le commandant en chef de l'Armée de terre, Mme le MARSHAL DE BRUILLON, à la demande de Mme le CHAMBRELLAN, ministre de la Guerre, pour servir de base à l'ordre de bataille de la Morée.

Le MARSHAL DE BRUILLON a dressé la carte de la Morée, dans l'intervalle de deux ans, et l'a dédiée au RÉGIMENT DES INFANTERIES RÉGULIÈRES DE L'ARMÉE DE TERRE, par le commandant en chef de l'Armée de terre, Mme le MARSHAL DE BRUILLON, à la demande de Mme le CHAMBRELLAN, ministre de la Guerre, pour servir de base à l'ordre de bataille de la Morée.

Le MARSHAL DE BRUILLON a dressé la carte de la Morée, dans l'intervalle de deux ans, et l'a dédiée au RÉGIMENT DES INFANTERIES RÉGULIÈRES DE L'ARMÉE DE TERRE, par le commandant en chef de l'Armée de terre, Mme le MARSHAL DE BRUILLON, à la demande de Mme le CHAMBRELLAN, ministre de la Guerre, pour servir de base à l'ordre de bataille de la Morée.

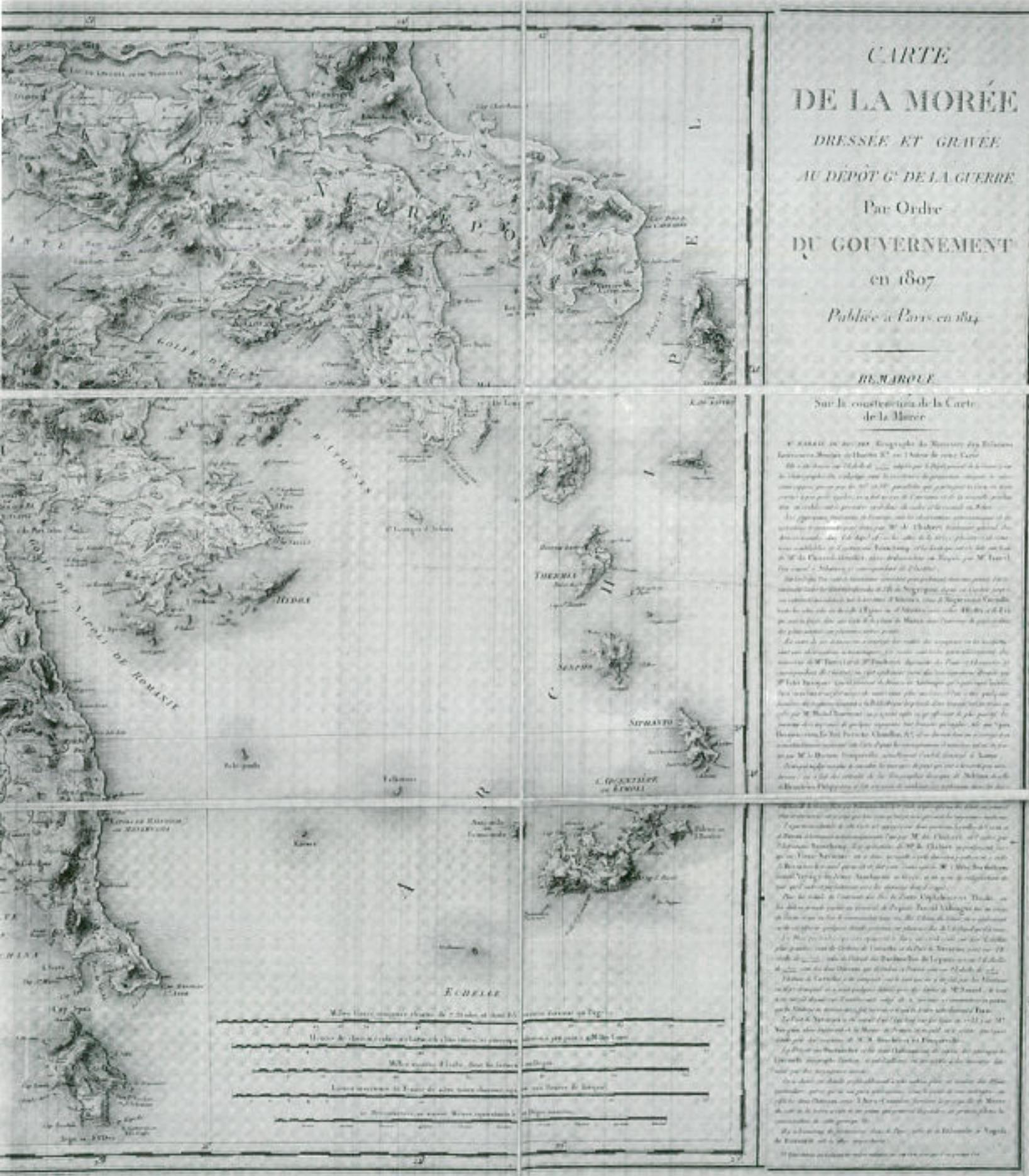
Le MARSHAL DE BRUILLON a dressé la carte de la Morée, dans l'intervalle de deux ans, et l'a dédiée au RÉGIMENT DES INFANTERIES RÉGULIÈRES DE L'ARMÉE DE TERRE, par le commandant en chef de l'Armée de terre, Mme le MARSHAL DE BRUILLON, à la demande de Mme le CHAMBRELLAN, ministre de la Guerre, pour servir de base à l'ordre de bataille de la Morée.

Le MARSHAL DE BRUILLON a dressé la carte de la Morée, dans l'intervalle de deux ans, et l'a dédiée au RÉGIMENT DES INFANTERIES RÉGULIÈRES DE L'ARMÉE DE TERRE, par le commandant en chef de l'Armée de terre, Mme le MARSHAL DE BRUILLON, à la demande de Mme le CHAMBRELLAN, ministre de la Guerre, pour servir de base à l'ordre de bataille de la Morée.

Le MARSHAL DE BRUILLON a dressé la carte de la Morée, dans l'intervalle de deux ans, et l'a dédiée au RÉGIMENT DES INFANTERIES RÉGULIÈRES DE L'ARMÉE DE TERRE, par le commandant en chef de l'Armée de terre, Mme le MARSHAL DE BRUILLON, à la demande de Mme le CHAMBRELLAN, ministre de la Guerre, pour servir de base à l'ordre de bataille de la Morée.

Le MARSHAL DE BRUILLON a dressé la carte de la Morée, dans l'intervalle de deux ans, et l'a dédiée au RÉGIMENT DES INFANTERIES RÉGULIÈRES DE L'ARMÉE DE TERRE, par le commandant en chef de l'Armée de terre, Mme le MARSHAL DE BRUILLON, à la demande de Mme le CHAMBRELLAN, ministre de la Guerre, pour servir de base à l'ordre de bataille de la Morée.

Le MARSHAL DE BRUILLON a dressé la carte de la Morée, dans l'intervalle de deux ans, et l'a dédiée au RÉGIMENT DES INFANTERIES RÉGULIÈRES DE L'ARMÉE DE TERRE, par le commandant en chef de l'Armée de terre, Mme le MARSHAL DE BRUILLON, à la demande de Mme le CHAMBRELLAN, ministre de la Guerre, pour servir de base à l'ordre de bataille de la Morée.

6. *Choiseul - Gouffier και οι σύντροφοί του Kauffer, Chabert & St Hilaire, στο σπήλαιο της Αντιπάρου, 1776*

γιας γεωγραφίας και χαρτογραφίας από τα τέλη του 16ου αιώνα¹⁷. Ο N. Freret και ο D'Anville, στάθηκαν αναμφισβήτητα οι εργατικότεροι και παραγωγικότεροι Γάλλοι λόγιοι που ασχολήθηκαν με την ιστορική ελληνική γεωγραφία κατά τον 18ο αιώνα. Ο γεωγράφος όμως που έμελλε να συνδέσει το όνομά του και τη σταδιοδρομία του με την Ελλάδα, ήταν ο J.D. Barbié du Bocage. Μαθητής του D'Anville, δημιουργός του μνημειώδους άτλαντα του Ταξιδιού του Νέου Ανάχαρση, μεταφραστής και σχολιαστής του Chandler, ο Barbié στάθηκε στο κέντρο του περιηγητικού προς την Ελλάδα ρεύματος.

Επεξεργαζόμενος το υλικό που συνέλεγαν επιτόπου οι απεσταλμένοι του Choiseul-Gouffier, ο Barbié χαρτογραφεί την αρχαία αλλά και τη νεότερη Ελλάδα. Φτάνει μάλιστα στο σημείο να επιχειρήσει –ελλείψει θετικότερων στοιχείων– να μετατρέψει την ιστορική γεωγραφία σε πολεμική μηχανή: εργάζεται για αρκετά χρόνια στο Υπουργείο Εξωτερικών της Γαλλίας όπου εκπονεί τον απόρρητο χάρτη της Πελοποννήσου, τον οποίο τόσο βίαια κατέκρινε αργότερα (και εκ του ασφαλούς) ο Bory de Saint Vincent¹⁸. Την εποχή της συνεργασίας του με το Υπουργείο Εξωτερικών, μοιάζει να διαμορφώνεται στους επίσημους γαλλικούς κύκλους και η ιδέα μιας επιστημονικής αποστολής στην Ελλάδα¹⁹.

Ωστόσο, η ιδέα μιας στρατιωτικής απελευθερωτικής εκστρατείας, είναι νωρίτερη. Μοιάζει να γεννήθηκε και να έσβησε κατά τη διάρκεια της

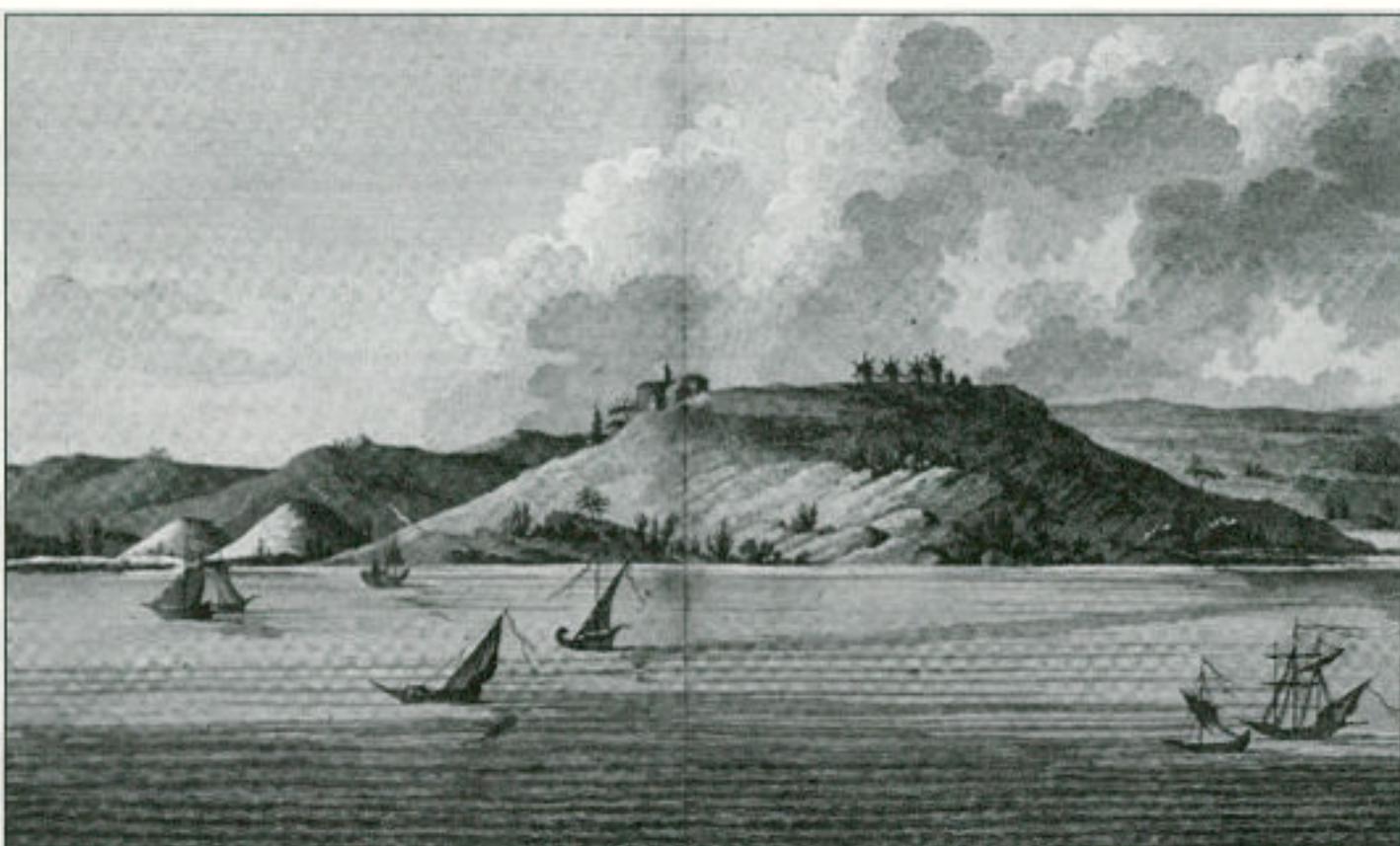
VOYAGE PITTORESQUE DE LA GRECE.

CHAPITRE PREMIER.

LA GRÈCE est, de tous les Pays, celui qui a présenté le spectacle le plus imposant & le plus varié : des campagnes fertiles, des Villes florissantes, des Nations guerrières & éclairées ; de tous côtés, des monumens qui rappeloient de grandes actions, des marbres, des bronzes qui retracçoient la beauté, les Héros ou les Dieux ; en un mot, une contrée où l'Art & la Nature s'embloient avoir essayé tout ce que leurs efforts réunis pouvoient produire : voilà l'idée que, pendant des siècles entiers, l'Histoire nous offre de la Grèce ; c'est cette idée qui m'a inspiré, dès mon enfance, le désir de faire le voyage dont j'ose mettre le tableau sous les yeux du Public. J'ai vu par moi-même tous les lieux ; j'ai vu tous les monumens dont les dessins vont être gravés. La seule prétention de cet Ouvrage est de représenter avec la plus grande exactitude l'état actuel du Pays. Quelques changemens que lui ait fait éprouver le ravage des tems, moins encore que le despotisme des Turcs, on y trouvera des objets intéressans par eux-mêmes, & par le souvenir de ce qu'ils furent autrefois. Ceux qui cherissent l'antiquité me sauront gré, du moins, des efforts que j'ai faits

A

7. Choiseul-Gouffier, βινιέτα της πρώτης σελίδας του Voyage Pittoresque, 1784,
με αναπαράσταση της εκδίωξης των Τούρκων από την Ελλάδα
από τον ρώσικο στρατό

8. J.B. Lechevalier, άποψη των ακτών της Τρωάδας με τους τάφους του Αχιλλέα και του Πατρόκλου, 1802

σύντομης πρώτης γαλλικής κυριαρχίας της Επτανήσου. Κατά το διάστημα αυτό λειτούργησε το προπαγανδιστικό Πρακτορείο της Ανκόνας και επιχειρήθηκε το διερευνητικό ταξίδι των Stephanopoli στη Μάνη και στην Ήπειρο. Τον ίδιο καιρό Έλληνες φιλελεύθεροι διανοούμενοι, όπως ο Ρήγας ή ο Κοραής εξέφρασαν τις ελπίδες τους για μία πιθανή απελευθέρωση της πατρίδας τους, ενώ Γάλλοι λόγιοι και διανοητές, πάντοτε αυθορμήτως, υπερασπίστηκαν θερμά αντίστοιχες θέσεις. Ένας από αυτούς και ο γεωγράφος Edme Mentelle, ο επισημότερος των Γάλλων γεωγράφων και χαρακτηριστικό δείγμα προσαρμοστικότητας στις συνεχείς αλλοιγές των αξιών της πολυτάραχης εκείνης εποχής. Σε σειρά μαθημάτων του στο Lycée Républicain, στα 1798, αφιερωμένα στην ιστορική γεωγραφία της Πελοποννήσου, περιγράφει τα πλεονεκτήματα που θα προέκυπταν για τα δημοκρατικά γαλλικά στρατεύματα, από τη γνώση της ακριβούς τοποθεσίας των διάσημων ελληνικών περιοχών. Επιπλέον η γνώση της ιστορικής γεωγραφίας των αρχαίων περιοχών θα πληροφορούσε τους ελευθερωτές της Ελλάδας για τα μνημεία και τους θησαυρούς που θα μπορούσαν να ανακαλύψουν και να σώσουν από την ερείπωση²⁰.

ΤΑ ΠΡΟΔΡΟΜΙΚΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Οι παρατηρήσεις αυτές του Edme Mentelle μας οδηγούν στον χώρο του κυρίαρχου ενδιαφέροντος των δυτικών κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου: την αρχαιολογία. Στον τομέα αυτό επιτελέσθη σημαντικό έργο. Το έδαφος δεν ήταν παρθένο. Μετά τον Nointel, τον Julien Leroy και κυρίως την αποστολή των Stuart και Revett κι αργότερα του Chandler, οι ομάδες που οργάνωσε ο Choiseul-Gouffier, περιηγήθηκαν συστηματικά τον ευρύτερο ελληνικό χώρο, αποτυπώνοντας αρχαιολογικούς χώρους, σχεδιάζοντας μνημεία, αντιγράφοντας επιγραφές, κατασκευάζοντας γύψινα προπλάσματα των σημαντικότερων μνημείων, συλλέγοντας και φυγαδεύοντας τέλος τις φορητές αρχαιότητες. Στο μεθοδικό αυτό πρόγραμμα εργάσθηκαν, εκτός από τον Choiseul, οι Fauvel και Foucherot, ο Lechevalier, ο Kauffer, ενώ οι Cousinéry και Villoison ενδιαφέρθηκαν περισσότερο για τον εντοπισμό νομισμάτων, επιγραφών και χειρογράφων.

Το έργο της ομάδας είναι γνωστό και για τον λόγο αυτό δεν θα επεκταθώ σε λεπτομερέστερη παρουσίαση. Θα ήθελα ωστόσο να αναφερθώ σε ορισμένες νέες στάσεις απέναντι στην αρχαιότητα, στάσεις που διαμορφώνονται σταδιακά κατά την περίοδο αυτή.

Το έργο του αρχαιολόγου-γεωγράφου J.B. Lechevalier αποτελεί αναμφισβήτητα, μία από τις πλέον ουσιώδεις συνεισφορές στην προσέγγιση της ελληνικής αρχαιότητας, έτσι όπως εγκαινιάζει ό,τι θα μπορούσαμε να ονομάσουμε την αρχαιολογική φάση του ομηρικού ζητήματος. Τη στιγμή όπου οι εγκυρότεροι δυτικοί διανοητές, όπως ο F. Aug. Wolf, έφταναν να αμφισβητούν την ύπαρξη του Ομήρου και την κάθε πραγματική βάση των ομηρικών επών, ο Lechevalier περιηγείται προσεκτικά την Τρωάδα με τον Όμηρο στο χέρι, αναγνωρίζει τις περιοχές που περιγράφονται στα ποιήματα, φτάνει κοντά στο να εντοπίσει την ακριβή τοποθεσία της Τροίας²¹. Ενεργεί επιτόπου βιαστικές ανασκαφές, τα ευρήματα των οποίων επιβεβαιώνουν των λόγων του το αληθές. Η ιστορική γεωγραφία μοιάζει να ελευθερώνεται από το εργαστήριο και να κάνει τα πρώτα διστακτικά βήματα στο πεδίο εφαρμογής της.

Και άλλες στάσεις ως προς την αρχαιότητα φαίνονται να διαμορφώνονται κατά την ίδια περίοδο. Λίγο πριν από την απογύμνωση των μνημείων της Ακρόπολης από τον λόρδο Elgin, ο Γάλλος αρχιτέκτων Legrand, μέλλων εκδότης της αρχαιολογικής σειράς Galerie Antique, εισηγήθηκε με υπόμνημά του στον Choiseul-Gouffier τη σύσταση μουσείου πάνω στον βράχο της Ακρόπολης, προχειμένου αρχαιολόγοι, αρχιτέκτονες και καλλιτέχνες να μπορούν να μελετούν στον φυσικό τους χώρο τα κλασικά μνημεία. Το υπόμνημα αυτό βρίσκεται εναποτεθημένο στα χαρ-

τιά του Choiseul, στα γαλλικά κρατικά αρχεία και χαρακτηρίζει μια στάση απέναντι στις αρχαιότητες της οποίας η ωρίμανση θα καθυστερήσει για χρόνια στο πνεύμα των ειδικών.

Η χρήση της ελληνικής αρχαιότητας στην ευρωπαϊκή Δύση, που μοιάζει να γενικεύεται κατά τα τέλη του 18ου αιώνα και τις αρχές του 19ου, είναι εκείνη που επιχειρεί η αρχιτεκτονική. Στην Αγγλία κυρίως²², αλλά και στη Γαλλία²³ χτίζονται πολλά δημόσια και ιδιωτικά κτίρια κατά τον ελληνικό ρυθμό. Πέραν όμως αυτών, ένα πλήθος “ελληνόρρυθμων” αντικειμένων αντιστοίχου εμπνεύσεως και ποικίλων διαστάσεων, προτείνονται για χρήση σε ένα κοινό το οποίο φαίνεται ολοένα και περισσότερο εξοικειωμένο. Μεταξύ των άλλων προπλασμάτων που κατασκεύασε ο Fauvel, ήταν κι εκείνο του χορηγικού μνημείου του Λυσικράτη. Αντίγραφα του μνημείου, κατασκευάσθηκαν και στήθηκαν στην αγορά του St. Honoré και στους κήπους του Fontainebleau, ενώ σύντομα το εργοστάσιο των αδελφών Tabucchi άρχισε να παράγει πορσελάνινα θερμαντικά σώματα, πιστά αντίγραφα του μνημείου. Η βιομηχανική και σχεδιαστική αυτή χρήση σηματοδοτεί νέες, ενδιαφέρουσες πλευρές της αφομοίωσης της ελληνικής αρχαιότητας.

Ωστόσο, αυτό που πρέπει να τονισθεί στο σημείο αυτό, είναι ότι στον τομέα της μελέτης της ελληνικής αρχιτεκτονικής, αυτοί που διακρίθηκαν κατά τα τέλη του 18ου αιώνα και τις αρχές του 19ου, για το εύρος, τη δυναμική και την ποιότητα των δραστηριοτήτων τους, ήσαν οι Βρετανοί.

Οι πρωτοποριακές εκδόσεις των Stuart & Revett (1762-1794) προκάλεσαν στην Αγγλία γνήσιο ενθουσιασμό για την καθαρά ελληνική τέχνη. Μία πλειάδα νεαρών και φιλόδοξων Βρετανών αρχιτεκτόνων, τοπογράφων και καλλιτεχνών, κατέκλυσε κυριολεκτικά την Ελλάδα. Η θερμή αγγλοτουρκική συμμαχία και η αδιαμφισβήτητη αγγλική υπεροπλία στις θάλασσες, εξασφάλιζε στους Βρετανούς περιηγητές μία μοναδική ελευθερία κινήσεων στον ελληνικό χώρο. Η “μεταφύτευση”²⁴ της Ελλάδας στην Αγγλία, πραγματοποιήθηκε μέσα σε θεαματικά σύντομο χρονικό διάστημα.

Δεν είναι εδώ η θέση να εξιστορήσουμε τις περιπετειώδεις πτυχές αυτής της “μεταφύτευσης”: όλος ο γλυπτός διάκοσμος του Παρθενώνα, μαζί με τα περισσότερα από τα σημαντικά γλυπτά στοιχεία των μνημείων της Ακρόπολης λεηλατήθηκαν ανακαλύφθηκαν, φυγαδεύθηκαν και πουλήθηκαν σε διεθνείς δημοπρασίες, στη Ζάκυνθο, οι καλλιτεχνικοί θησαυροί της Αφαίας και του Επικούρειου Απόλλωνα και ένας σημαντικός αριθμός φορητών αρχαιοτήτων από όλες τις γωνιές του ελληνικού

ΤΑ ΠΡΟΔΡΟΜΙΚΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΜΟΡΙΑ

κόσμου, έπαιρνε τον δρόμο για τις συλλογές της Δύσης²⁵. Εντούτοις, όσο κι αν η Ελλάδα αποστερήθηκε πολλούς από τους σπουδαιότερους θησαυρούς της, και μάλιστα με τρόπους και μεθοδεύσεις που δεν προήγαγαν πάντοτε ούτε την επιστήμη, ούτε το ηθικό ανάστημα των αυτουργών, οφείλουμε να συγχρατήσουμε το γεγονός ότι η ελληνική αρχαιότητα βρέθηκε στο επίκεντρο των ζητήσεων των ειδικών και του κοινού στην Ευρώπη, και χοντά σε αυτήν, η νεότερη Ελλάδα.

Παράλληλα με τις αρπαγές των μνημείων, τα τελευταία 20 χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας, η νεότερη Ελλάδα έγινε το θέατρο μακροχρονίων και συστηματικών παρατηρήσεων. Οι επιβλητικές σε όγκο και μεστές σε περιεχόμενο αφηγήσεις των περιηγητών της περιόδου αυτής, αποτελούν μοναδικά τεκμήρια της νεότερης ελληνικής ιστορίας.

Πράγματι, ένα νέο είδος περιηγούμενου ειδικευμένου παρατηρητή διαμορφώνεται κατά τα χρόνια αυτά. Εκείνο του νεοελληνιστή ειδικού. Ο Sir W.Gell, ο W.M.Leake και ο F.C.H.L. Rouquerville, για να αναφερθούμε στους πολυγραφότερους, αναλώνουν τις μέρες τους στην Ελλάδα, μελετώντας τη γεωγραφία, την τοπογραφία και την ιστορία του τόπου, την οικονομία, τους θεσμούς και τις παραδόσεις του λαού που επιβίωνε στη χώρα των μεγάλων προγόνων.

Οι εργασίες τους αποτελούν τα πρώτα μεθοδικά πορίσματα του κριτικού και συγκριτικού ελληνισμού και διαμορφώνουν έτσι ένα μορφωτικό κίνημα που εξέθρεψε τις ελληνικές μελέτες όλου του 19ου αιώνα, και καθόρισε εν πολλοίς τις μακρές συζητήσεις γύρω από τη φυσιογνωμία της νεότερης Ελλάδας.

Κλείνοντας, θα ήθελα να αναφερθώ στη στάση των μελών της Γαλλικής Επιστημονικής Αποστολής του 1829, απέναντι στο κίνημα αυτό. Οι αναφορές στο έργο των προδρόμων ήσαν αναπόφευκτες, εφόσον το έργο τους, νωπό ακόμη, αποτελούσε το γνωστικό υπόβαθρο των ερευνών τους.

Ένα γενικό συμπέρασμα από τις διάσπαρτες νύξεις και αναφορές, είναι ότι τα περισσότερα μέλη της Αποστολής, αισθάνονται βαρύ τον ίσκιο των πρωτοπόρων. “Οι καταστροφές” του abbé Barthélemy, “ο ερασιτεχνισμός” του Choiseul-Gouffier, “η παραμορφωτική ανικανότητα” του Barbié du Bocage ή “οι μυθοπλασίες” του Rouquerville, είναι από τις εκφράσεις που συναντώνται στις σελίδες ορισμένων από τις εκδόσεις της Αποστολής. Ωστόσο, αξίζει να αναρωτηθεί κανείς, εάν οι προσεγγίσεις των μελών της Επιστημονικής Αποστολής του 1829 καταφέρνουν να απαλλαγούν από το συγκριτικό πνεύμα των ελληνιστών και να γίνουν

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΟΛΙΑΣ

“θετικές”, επιστημονικά τεχμηριωμένες, αναλύσεις μιας ζώσας πραγματικότητας, αποδεσμευμένες από τα ιδεολογήματα του συγκριτισμού και τη βαριά σκιά της αρχαιότητας.

Η γοητεία του συγκριτικού ελληνισμού μοιάζει αναπόφευκτη, τουλάχιστον για τα δεδομένα που προσέφερε η ελληνική πραγματικότητα τον καιρό του Καποδίστρια. Από αυτή δεν θέλησε να απαγχιστρωθεί ούτε ο Chateaubriand ούτε αργότερα ο Victor Hugo ή ο Ernest Renan. Ας σημειωθεί εδώ καταληξτικά το γεγονός ότι ο Edgard Quinet, ο συγγραφέας της εκτενούς συγκριτικής μελέτης ανάμεσα στη νεότερη και την αρχαία Ελλάδα²⁶, ταξίδεψε μέσα στα πλαίσια της Επιστημονικής Αποστολής του 1829.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ο Bossuet σε επιστολή του προς τον Fenelon, έγραψε: "La Grèce s'ouvre à moi, le sultan effrayé recule; déjà le Péloponnèse respire en liberté, et l'église de Corinthe va refleurir; la voix de l'apôtre s'y fera encore entendre. Je me sens transporté dans ces beaux lieux et parmi ces ruines précieuses, pour y recueillir avec les plus curieux monuments, l'esprit même de l'antiquité. Je cherche cet aréopage où saint Paul annonça aux sages du monde un Dieu inconnu; mais le profane vient après le sacré, et je descends au Pirée où Socrate fait le plan de sa république. Je monte au double sommet du Parnasse. Je cueille les lauriers de Delphes, et je goûte les délices de Tempé. Quand est-ce que le sang des Turcs se mêlera avec celui des Perses sur les plaines de Marathon, pour laisser la Grèce entière à la religion, à la philosophie, aux beaux arts qui la regardent comme leur patrie?" (Mercure de France, vol. 47, avril 1811, p. 57-58).

2. Numa Broc, *La Géographie des Philosophes*, Paris 1975, σελ. 50-63.

3. Για τη ζωή και τα ταξίδια του Jacob Spon, καθώς και για το αρχαιολογικό και κριτικό του έργο, βλ. τη σημαντική συλλογική εργασία Jacob Spon, *Un Humaniste Lyonnais du XVIIe siècle*, Textes réunis sous la direction scientifique de Roland Étienne et de Jean-Claude Mossière, Paris 1993.

4. Βλ. στην εισαγωγική μελέτη του St. Yerassimos, στο J.P. de Tournefort, *Voyage d'un Botaniste*, Paris 1980.

5. Ο όρος "αρχαιοκάπηλος" προϋποθέτει παρέκκλιση ή παράβαση νόμου, ο οποίος δεν υπήρχε έως τη στιγμή που λειτούργησε ο ελληνικός κρατικός μηχανισμός. Ας σημειωθεί ότι αυτός ο σκοτεινός ως προς την επιμολογία όρος, παρασκευάσθηκε στις αρχές του ελεύθερου ελληνικού βίου, μαζί με άλλους 90 συναφείς (βλ. Κουμανούσης, *Συναγωγή νέων λέξεων*, σελ. 154-156).

6. Για την εξέλιξη της αρχαιολογικής περιέργειας προς την επιστήμη της αρχαιολογίας βλ. Kr. Pomian, *Collectionneurs, Amateurs et Curieux*, Paris 1987.

7. Για τα ιστορικά της Εταιρείας βλ. Lionel Gust, *History of the Society of Dilettanti*, London 1898.

8. James Stuart & Nicolas Revett, *The Antiquities of Athens*, London 1762-1794.

9. Ο Wood ταξίδεψε στην Ελλάδα, τη Μικρά Ασία και τη Μέση Ανατολή. Οι παρατηρήσεις του αφορούν σχεδόν αποκλειστικά στα ερείπια της Παλμύρας και του Μπάλμπεκ και αποτελούν σταθμό στις αρχαιολογικές σπουδές. Το Δοκίμιό του για τον Όμηρο (Λονδίνο 1775), περιέχει πολλά στοιχεία από τις περιηγήσεις του στις ελληνικές περιοχές, ενώ συγχρόνως εισάγει τη μακρά φιλολογική διένεξη για την πατρότητα και αυθεντικότητα των ομηρικών επών.

10. Επηρεασμένος από την ανάγνωση του Chandler, ο T. Spencer φτάνει στο σημείο να δηλώσει ότι "οι περιγραφές των τότε Ελλήνων, πριν τους αλλάξει ο δυτικοευρωπαϊκός πολιτισμός, είναι το ίδιο πολύτιμες όσο είναι οι περιγραφές του Παρθενώνα πριν τον καταστρέψει ο βομβαρδισμός των Βενετσιάνων."

11. Για το ρεύμα αυτό βλ. Em. Egger, *L'Hellénisme en France*, Paris 1869, R. Canat, *L'hellenisme des Romantiques*, Paris 1951 και G. Tolias, *La Grèce des Hellénistes* (Thèse de Doctorat), Paris 1992. Ειδικότερα για το έργο του Barthélémy και την

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΟΛΙΑΣ

επίδρασή του στη διαμόρφωση της κλασικέζουσας ατμόσφαιρας της εποχής, βλ. M. Badolle, *L'abbé J.-J. Barthélémy (1716-1795) et l'Hellenisme en France dans la seconde partie du XVIIIe siècle*, Paris 1927.

12. Ο όρος “αναγέννηση” (régénération), σε συνδυασμό με τον αντίθετό του “παρακμή” ή “εκφυλισμός” (dégénération), συναντάται κατά κόρον στα κείμενα όλων όσων ασχολούνται με τα ελληνικά ζητήματα. Εντούτοις, οι όροι αυτοί είναι προϊόντα της ρητορικής της Γαλλικής Επανάστασης του 1789 και αποτέλεσαν τους κοινούς τόπους της Μορφωτικής Επανάστασης του Δευτέρου Έτους (1793). Το περιεχόμενό τους είναι περισσότερο κοινωνικό και λιγότερο πολιτισμικό (βλ. Serge Bianchi, *La Révolution Culturelle de l'an II*, Paris 1982). Ας σημειωθεί ότι ο Κοραής στο Υπόμνημά του (1803), μολονότι χρησιμοποιεί τους όρους αυτούς επιχειρεί να τους αντικαταστήσει με το αντίθετικό ζεύγος “πολιτισμός-βαρβαρότης”.

13. Η έκδοση της *Flora Graeca Sibthorpiana*, διεκπεραιώθηκε από τον συνταξιδιώτη του, τον John Hawkins. Η έκδοση άρχισε στα 1806 και ολοκληρώθηκε στα 1840.

14. *Voyage en Grèce et en Turquie...* 2 τόμοι και άτλας, Paris 1801/1802. Επίσης του ίδιου, *Essai sur un genre de commerce particulier aux îles de l'Archipel du Levant...*, Paris 1797. Το τελευταίο αυτό κείμενο προτείνει την εισαγωγή αποκιακών καλλιεργειών στα ελληνικά νησιά. Η πρακτική αυτή υιοθετήθηκε από τους δημοκρατικούς κι αργότερα τους αυτοκρατορικούς Γάλλους στα Επτάνησα. Στον χώρο αυτό πρωτοπόρος φαίνεται να είναι ο Μαρίνος Χαρβούρης (βλ. Σάθας, σελ. 544). Κατά τα τέλη της περιπετειώδους ζωής του, ο Sonnini θυμήθηκε ξανά την Ελλάδα. Τον Οκτώβριο του 1810, σε ηλικία 60 χρόνων ξεκίνησε για τη Μολδαβία. Έξι μήνες αργότερα πούλησε τη βιβλιοθήκη του στον μητροπολίτη Ιγνάτιο κι έφυγε για τη Γαλλία. Στο δρόμο της επιστροφής, διατρέχοντας τις Ηγεμονίες, αρρώστησε, και πέθανε μόλις έφτασε στο Παρίσι.

15. G.A.Olivier, *Voyage dans l'Empire Ottoman, l'Egypte et la Perse, fait par ordre du Gouvernement pendant les six premières années de la République...*, Paris 1801-1807.

16. Στην έκδοση *Neptune de la Méditerranée*, Paris 1991, περιλαμβάνεται ο χάρτης “Carte des côtes de la Grèce... Dressée d'après les observations astronomiques et nautiques de M. de Chabert...”. Η ιστορία των υδρογραφικών αποστολών στην Ελλάδα δεν έχει γραφεί. Αποτελεί ωστόσο μια καθαρά επιστημονική και τεχνική ενασχόληση των ξένων ειδικών η οποία φέρνει τα πρώτα “θετικά” μαθηματικά δεδομένα για τις ελληνικές περιοχές. Εκτός από την αποστολή του Chabert, κυριότεροι σταθμοί της αναλυτικής υδρογραφικής αποτύπωσης των ελληνικών ακτών είναι οι ακόλουθοι: Gautier & Benoist 1818-1819 (εκδ. 1827), Smyth 1818-1824 (εκδ. 1854) και Graves 1839 (εκδ. 1847), βλ. Ελληνική Εταιρεία Χαρτογραφίας, Η Χαρτογράφηση του Ελληνικού Παράλιου και νησιωτικού χώρου, Πρακτικά του Εβδόμου Διεθνούς Συμποσίου της IMCos, Αθήνα 6-8 Οκτωβρίου 1989, Αθήνα 1994, σελ. 63-74 (S. Fischer), 131-142 (R.W. Shirley) και 151-160 (Chr. Terrell).

17. Το μείζον θέμα της Ιστορικής Γεωγραφίας της Ελλάδας δεν έχει επαρκώς αντιμετωπισθεί. Πρόκειται εντούτοις για μία από τις πλέον διαρκείς, διεξοδικές και μεθοδικές ενασχολήσεις των δυτικών γεωγράφων και ελληνιστών, η ο-

ΤΑ ΠΡΟΔΡΟΜΙΚΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΜΟΡΙΑ

ποία, συν τοις άλλοις, εξέθρεψε και συντήρησε σε σημαντικό βαθμό το ενδιαφέρον για τη νεότερη Ελλάδα. Η Ιστορική Γεωγραφία της Ελλάδας, από τον Cluverius έως τον Kiepert, δεν έπαψε να απασχολεί τη δυτική διανόηση και να παράγει σημαντικά, συνθετικά έργα. Για το θέμα αυτό βλ. ενδεικτικά F. de Dainville, *La Geographie des Humanistes*, Paris 1940 και J. Partch, "Der Beryründer des historischer Länderkunde...", *Geographische Abhandlungen* (V,2), Wien und Olmütz 1891.

18. Γ.Τόλιας, "Στη σκιά των περιηγητών, Το ελληνικό γεωγραφικό και χαρτογραφικό έργο του J.-D. Barbié du Bocage", *Τετράδια Εργασίας*, τ. 17, Αθήνα, KNE/EIE, 1993, σελ. 339-341.

19. Η πληροφορία από τον Barbié. Βλέπε Αιχ. Κουμαριανού (επιμ.), *Αλληλογραφία, Δανιήλ Φιλιππίδης - Barbié du Bocage - Ανθίμος Γαζής (1794-1819)*, Αθήνα 1966, σελ. 62.

20. *Magasin Encyclopédique*, 4e année, 1798, t.VI, p. 9 - 10.

21. J.B. Lechevalier, *Voyage dans la Troade, ou Tableau de la plaine de Troie...*, 2η έκδοση, Paris 1799 και 3η έκδοση αναθεωρημένη, Paris 1802.

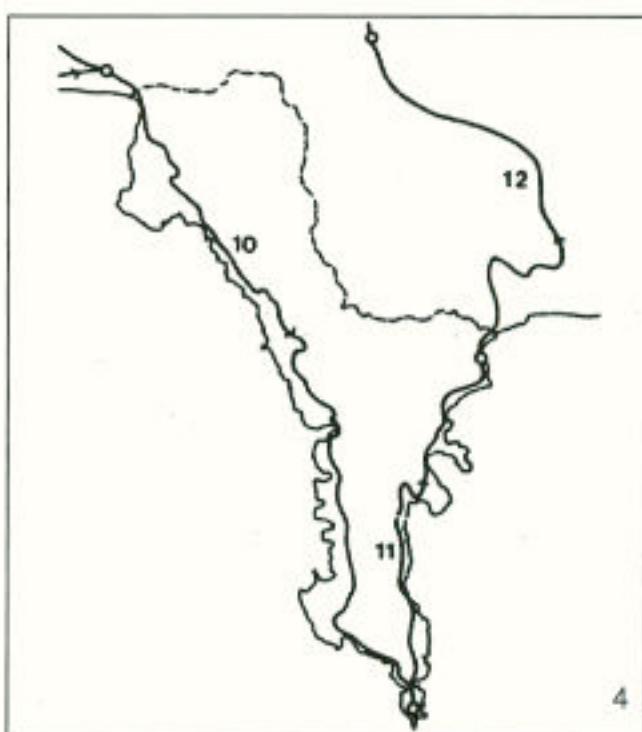
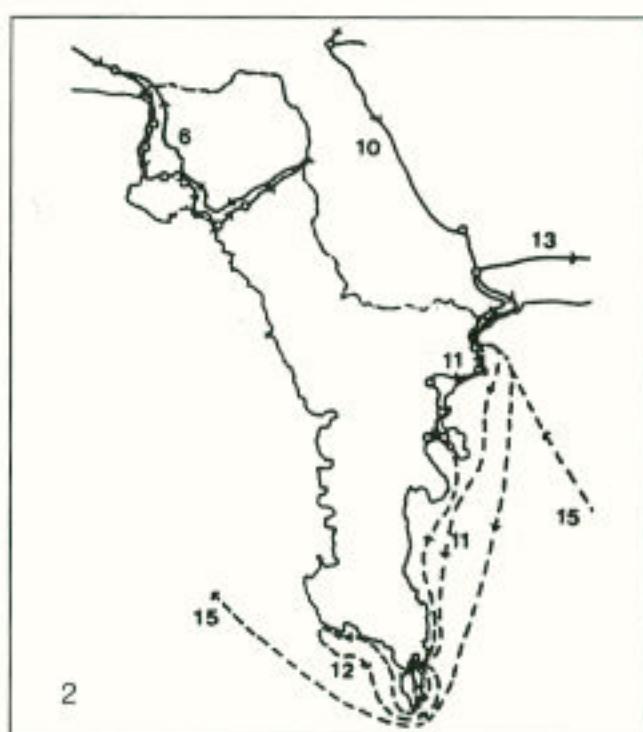
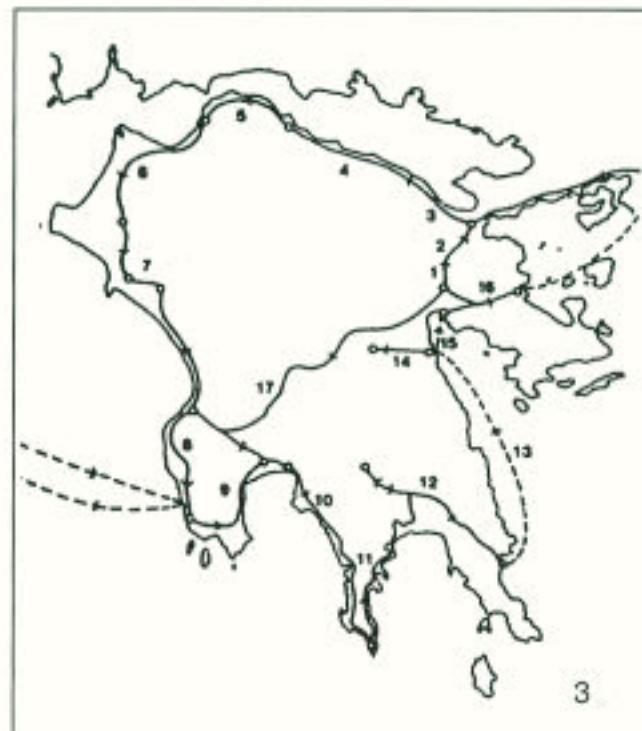
22. Βλ. D.Wiebenson, *Sources of Greek Revival Architecture*, London 1969 και J.Mordaunt Crook, *The Greek Revival*, London 1972.

23. Βλ. ανωτέρω σημ. 11 και τη μελέτη του L.Bertrand, *La fin du classicisme et le retour à l'antique*, Paris 1897.

24. Ο όρος από τον T.Spencer.

25. Βλ. την ενδιαφέρουσα μελέτη της C.Ph.Brazen, *Antiquities acquired*, London 1975.

26. *De la Grèce moderne et de ses rapports avec l'antiquité*, Paris 1830.

1. Οι διαδρομές 1-13 της Γαλλικής Αποστολής υπό τον Bory de St Vincent στο Μοριά

2. Οι διαδρομές 6,11,12,15 της Γαλλικής Αποστολής υπό τον Bory de St Vincent στη Μάνη. 6. Παραμονή από 25 Μαΐου έως 3 Ιουνίου 1829.
11,12. Παραμονή από 25 έως 30 Ιουνίου 1829 και
15. Διέλευση το Νοέμβριο 1829, κατά την αναχώρηση για τη Γαλλία

3. Οι διαδρομές 1-17 του αρχιτέκτονα Abel Blouet της Γαλλικής Αποστολής στο Μοριά

4. Οι διαδρομές 10 και 11 του αρχιτέκτονα Abel Blouet της Γαλλικής Αποστολής στη Μάνη.
10. Από Καλαμάτα έως Κάβο-Ματαπά (Ταίναρο),
11. Από Κάβο-Ματαπά έως Γύθειο